

Nagyváradai életünkből – az Ady Endre Irodalmi Kör 1.

Az interjút Molnár János készítette az interneten 1998 márciusában

Tóth Károly Antal, Göteborg

Mottó: „Egyetlen eszközünk maradt: a szó,
és egyetlen támaszunk:
a belső tartásunk.”

– *Szatmári származásúként, aki Kolozsváron végezte az egyetemet, mit jelentett neked Nagyvárad, odaérkezésed első időszakában? Milyennek láttad a város kulturális életét?*

Az első időszakban, vagyis 1965-től, mert ekkor neveztek ki a Nagyváradhoz tartozó, de akkor eléggé elszigetelt Fugyivásárhelyi Hegyre¹ (Podgóriára, ahogy sokan mondják), nem sok alkalom volt ismerkedni a város életével. Egy rendkívül elhanyagolt, hepehupás, gödrös köves út vezetett oda, buszjárat nem volt (akkor még a villanyt sem vezették ki, sőt egyetlen telefonvonala sem volt), így eleinte ott laktam albérletben. A tulajdonképpeni városig – vagyis mintegy hat kilométeren át – kerékpáron vagy gyalog lehetett közlekedni (no meg szekérrel), és ez nemigen kedvezett a közelebbi kapcsolatteremtésnek. Két év múlva, a legnagyobbik fiam születésekor beköltöztünk, de színházi előadásokon kívül egy ideig ezután sem igen vettem részt más kulturális eseményen.

Egyébként Nagyváradot az első perctől kezdve szerettem. Először '62-ben jártam ebben a városban, és megállapítottam, hogy ott szeretnék élni. (Csak zárójelben: Eddig mindig vágytam mindenüvé, ahol eddig laktam, Budapestre is, Svédországba is. Kíváncsi vagyok, hogy sikerül-e eljutnom abba a városba, ahol vágyaimnak megfelelően vándorlásainkat befejezhetnénk? Egyszer jártam Pécsen vagy huszonöt éve, és sok más magyar várostól eltérően határozottan úgy éreztem, hogy otthon tudnám érezni magam benne. Most arra gondolok, hogy ez akár igaz is lehetne.²)

– *Hogy figyeltél fel az Ady körre?*

Úgy emlékszem, hogy először a Schneider-Németh házaspártól hallottam róla, akik akkoriban a Hegyen tanítottak, tehát kollégáim voltak.

– *Mikor kezdted járni oda, és mi volt az első benyomásod?*

Valószínűleg 1967 táján mentem el először, de évekig csak szórványosan jártam. A megyei „kultúrszervek” egyik termében jöttünk össze, és akkor kifejezetten csak műhely jellege volt a körnek, vagyis a tagok alkotásai kerültek megvitatásra, meghívott előadók még nem voltak. A benyomásaim jók voltak, már csak azért is, mert mindig szerettem a vitákat. Már a középiskolában azért utáltak egyesek, mert vitákat provokáltam különböző elvi kérdésekben.

– *Volt-e „passzív” korszakod? Ha igen, elevenítsd fel ennek a korszaknak a számodra maradandó mozzanatait, élményeit!*

Az említett periódus mindenképpen passzív volt. Inkább hangulatokra emlékszem, mint tényekre. Ekkor ismerkedtem meg Máté Imrével, Gittaiékkal, Szilágyi Aliékkal, Nikolits Árpival. Másokat nem is tudok felidézni ebből az időből. Jellemzőnek érzem az akkori társaságra, hogy amikor a beszédhibás Máté Imre megszólalt, mindenki feszülten figyelt. Mert volt mire.

¹ Az utóbbi időben Váradhegyaljának nevezik.

² Ma (2011-ben) már régen nem gondolok erre.

– *Mikor kapcsolódtál be aktívan a kör tevékenységébe? Milyen külső és belső folyamatok, körülmények készítettek az aktivizálódásra?*

Akkor kezdtem rendszeresen járni a körre, amikor az első házasságom felbomlott, vagyis nagyjából '72 végétől, '73 elejétől. Ebben szerepet játszott az is, hogy ekkortájt lett Nagy Béla a kör vezetője, aki akkor a Fáklya napilap szerkesztője volt, és akivel jó viszonyban voltunk. Ő új alapokra helyezte a kör tevékenységét, mindenekelőtt az erdélyi magyar értelmiség különböző tagjai meghívásának a bevezetésével. Ekkortól *terveztük* a tevékenységünket, hiszen addig megesett, hogy már összegyűltünk, de még nem tudtuk, ki lesz az, aki „feldobja” az írásait.

Miután Nagy Béla egy évre újságírói főiskolára ment (ez az 1974-75-ös évadban volt), a kollégája, Tőke Csaba vette át a kör vezetését, aki továbbfejlesztette azt, amit előzőleg megkezdtünk, például a váradi képzőművészek bevonásával. Béla visszatérése után további egy esztendeig ketten intézték az ügyeket.

Ebben a periódusban alakult ki a körnek az a profilja és működési módja, amely a továbbiakban meghatározóvá lett, legalábbis 1982 őszéig, amikor az Ellenpontok szerkesztőinek és szerzőinek (és másoknak is) a meghurcolását követően mintegy fél esztendeig szünetelt a tevékenység. Az ezutáni időről keveset tudok, mert mi áttelepedtünk Magyarországra. Fontos megemlíteni, hogy a Nagy Béla és a Tőke Csaba nevéhez fűződő időben kezdett szokássá lenni, hogy szétosztottuk egymás között a feladatokat, így minden találkozóknak megvolt a maga felelőse, és ha valaki javasolt egy programpontot, akkor azt általában maga szervezte meg. Ez nemcsak a terhek igazságosabb megosztását tette lehetővé, hanem a munkakedvet és a belső demokráciát is erősítette. Ugyanakkor mindnyájan közvetlenül felelősekké váltunk a kör jó működéséért. Ez természetesen az aktív tagokra vonatkozott, akik a választott vezetőséggel együtt – ha nem is hivatalosan, de – a kör kibővített vezetőségének számítottak.

– *Milyen szerepet vállaltál a kör vezetésében, működésének különböző fázisaiban?*

Azzal kezdtem, hogy különböző részfeladatokat vállaltam a fennebb leírtak szerint. Például én hívtam meg Szabó T. Attila professzort, akinek látogatása és előadása – természetesen a meghívott személye, valamint előadásának tárgya és színvonala miatt, de már csak azért is, mert még újdonság volt a vendégjárás – szerintem sokak számára emlékezetes maradt.

Aztán 1976 ősztől két esztendeig, 1978 nyaráig engem választottak meg a kör vezetőjének. Két évig bírtam. Nem elsősorban az ezzel járó feladatok nehézségeit (bár kétségtelen, hogy a munka megterhelő és rendkívül időigényes volt), hanem azoknak a szerveknek a packázásait, akiknek – elméletben – segíteniük kellett volna bennünket. Mint ahogy Nagy Bélát és Tőke Csabát sem a kör tagsága „ejtette”, hanem – tudtommal ugyancsak az említett indokok miatt – ők döntöttek úgy, hogy a kör vezetői szerepét átengedik másnak.

1978 ősztől Varga Gábor és Kőrössi P. József közösen „csinálta” (így szoktuk volt mondani) a kört. Ekkor egy esztendeig az üléseken sem volt módomban részt venni. Néhány évig a Sánc utcai iskola esti tagozatán tanítottam, és ebben az iskolai évben nem sikerült elintéznem, hogy az órarendemben szabaddá tegyék a péntek délutánokat. Ez volt ugyanis – mint tudjuk – a köri nap.

1979 őszén a visszavonuló Gabi és Jóska helyébe Nagy L. Róbertet választotta meg vezetőül a kör. Az *egyetlen* című kötetemben tévesen említed, Jancsi, hogy egyszer Zudor János idézte emlékezetedbe: ti ketten voltatok azok, akik Robi ellen szavaztatok. Te és én voltunk ez ellenszavazók. Én meg is indokoltam azon a választó gyűlésen az álláspontomat. Kétséges – mondtam –, hogy az, akinek az újságokban megjelent írásai a szerzőjük egyéniségének hiányáról tanúskodnak, képes lesz egyéniséget adni a körnek és tevékenységének. Ezt 1992 nyarán, szegedi látogatásunk alkalmával mondtam el neked, éppen említett köteted készülő kézírata fölötti beszélgetés közben. Te nem emlékeztél akkor az ellenszavazatodra. Én jól megjegyeztem, éppen mert rajtam kívül az egyedüli volt. Egyébként benne van a feleségemnek a házkutatáskor megmenekült naplójában is.

Véleményem, sajnos, rövidesen be is igazolódott, és decemberben került sor az általunk *köri robbantásnak* elnevezett eseménysorozatra, melynek során leváltottuk Nagy L. Róbertet a kulturális hatóságokkal szembeni elvtelen engedékenysége miatt, és kicsikartuk helyzetünk megerősödését e hatóságokkal szemben. Elfogadtattuk például azt is, hogy azontúl nem egy ember, hanem egy kollektív vezetőség irányítja a kört, és csak mindnyájunk részvételével prezentáljuk, vitatjuk meg problémáinkat minden fórumon. Ez gyakorlatilag a kör közösségi vezetésének a kezdetét jelentette. Az ezt követő periódus volt szerintem a kör tevékenységének a legszebb korszaka (legalábbis abból a szakaszból, amit én ismerek), mondhatnám, a virágkora, amely az Ellenpontok szerkesztőinek a lebukásáig tartott. A feleségemmel, Ilonával együtt szinte minden szabadidőnket ennek szenteltük. Az ekkor kialakult helyzetben tovább erősödött a kör demokratizmusa és közösségi szelleme.

Ez az időszak személyes vonatkozásban is igen kedvező volt számomra. Szerintem nem voltam igazán jó vezetője a körnek az említett két esztendő alatt, mert nem vezetésre születtem. De mindig nagy hajlamom és szerintem képességem is volt az érdekellentétek egyeztetésére, az emberek közötti feszültségek feloldására. Megítélésem szerint a körben való tevékenységem egész ideje alatt volt egy ilyen szerepem, de ebben az új helyzetben, amikor a mozgástér bizonyos mértékig (mind kívül, mind belül) szabadabb lett, ennek még inkább nőtt a lehetősége és talán a jelentősége is.

– *A körön belüli konfliktusok milyen mértékben voltak pusztán személyi ellentétek, versengés következményei, illetve inkább elvi ellentétre, vagy burkolt, adott esetben többé-kevésbé nyílt politikai nézeteltérésre kell gondolni?*

Nyilvánvaló, hogy nincs olyan emberi közösség, vagy akár csak összejövétel, ahol – legalább rejtett – konfliktusok ne lennének. A fontos mindig csak az, hogy a nem elvi ellentéteket olyan mértékig mérsékeljük, hogy a közös cél érdekében lehetővé váljék az együtt dolgozás. Az elvi ellentétekkel már nehezebb a helyzet, mert az elvek gyakran még a megtartó értékeknél is nagyobb súlyúnak bizonyulnak. Itt csak érveléssel lehet megpróbálkozni, de esetleg ez is csak a semmibe illan. Természetesen mindkét változat jelen volt a körön is, és nem egyszer zavaró, sőt káros helyzeteket eredményezett.

Politikai színezetüként értékelni a konfliktusokat inkább csak most, utólag lehet. A *politikai* fogalma akkor inkább a „kommunizmus” és a nemzetiségi elnyomással kapcsolatos álláspontra vonatkozott. Bár éles határvonalak nincsenek, a politikai vízvonalasítás abban az időben a haszonélvezők és az elszenvedők, vagy más szempontból: a kiszolgálók és a tartással rendelkezők között húzódott. Egy biztos: a körre nemigen a haszonélvezők jártak.

Mai szemmel a konzervatív és a liberális jelzőket lehetne bizonyos magatartásformákra ráhúzni, akkor inkább népi és urbánus volt a nevük. De ez akkor még nem politikai, hanem inkább ideológiai különbség volt, mert nem a politikai szférában, hanem csak a nézetek szintjén jelentkezhetett. És természetesen a személyi kapcsolatokban.

A legkárosabb azonban mindig az, amikor valaki a nagyképűségét, beképzeltségét, a gögjét ideologizálja meg, öltözteti elvi köntösbe, hogy nehezebben lehessen leleplezni, és könnyebben kerekedhessen mások fölé. Sok más mellett erre is volt természetesen példa a kör történetében. De én azt hiszem, hogy nem ezek a dolgok voltak a jellemzők.

– *Mennyiben befolyásolták a kör működését a különböző irodalmi irányzatok, illetve azok képviselői közti súrlódások?*

Az avantgard és a hagyományosabb irányzatok művelői bizonyos mértékig egybeestek az előbb említett világnézeti csoportokkal. A stílusjegyekkel kapcsolatos viták azonban főként szakmai kérdésként jelentkeztek, és inkább élénkítő szerepük volt a kör életében.

– *Hogyan emlékszel az Ady-kör és az ország más, többé vagy kevésbé hasonlóan működő irodalmi-művelődési köre közti kapcsolattartásra?*

A legsűrűbb kapcsolatunk talán a kolozsvári Gaál Gábor Körrel volt, amelynek sok tagja – főleg az utolsó periódusban – elég gyakran lejött hozzánk, ha valamilyen érdekesebb találkozó

ígérkezett. Többször hallottam akkoriban kolozsváriaktól, hogy Nagyváradon „mindig történik valami”. Nyugodtan tekinthetjük ezt körünk tevékenysége minősítésének. Általában a váradi kulturális életet jellemzi az is, hogy amikor a Varga Gábor és Bölöni Sándor által indított lapkezdeményezési akció zajlott (kulturális lapot kértünk 1980-ban a megfelelő instanciáktól a nyugati országszél számára, megismételve egy tíz évvel korábbi próbálkozást), akkor többen – így Bajor Andor, Balla Zsófia, Szócs Géza – szívesen átjöttek volna Kolozsvárról, ha pozitív választ kaptunk volna.

Hagyományosan jó kapcsolatunk volt a szalontai Arany János Irodalmi Körrel. A nyolcvanas évek elejére igen jó viszonyba kerültünk a nagyváradon irodalmi körrel is, de az aradi és a temesvári köröket is említhetjük itt.

– *Gyakran jelentek meg a péntek esti összejöveteleken külföldiek. Mit tudsz arról, milyen véleménnyel távoztak?*

Valóban elég sokan megfordultak nálunk, majdnem kizárólag magyarországiak és csak mint magánszemélyek, hiszen külföldről vendéget hívni nem volt jogunk. Alkalmoszerűen érkeztek, anélkül, hogy tudták volna, mi van a programunkon. Véleményük ezért függött attól, hogy éppen mi volt a terítéken, de attól is, hogy ki milyen érdeklődésű vagy természetű ember volt. Általában kedvező észrevételeket hallottunk, de az is megtörtént, hogy a köri ülés utáni magán-összejövetelen lélektani elemzés tárgyai lettünk, és megállapították, hogy mi, váradiak, tulajdonképpen nem szeretjük egymást.

– *Ismereteid szerint mennyire volt független, illetve milyen mértékben befolyásolta a tevékenységet a kört felügyelő „hatóság”?*

Szervezetileg a Népi Alkotások Háza közvetlen felügyelete alá tartoztunk, amelynek az egész szóban forgó időszak alatt Mihai *elvtárs* volt a vezetője (tudtommal a keresztnéve is Mihai volt). Székely Erzsébet (Buzsu), a Ház alkalmazottja volt az összekötőnk, hozzá kellett benyújtatnunk a tevékenységi tervünket. Itt – a „köri robbantás” előzményeit kivéve – nemigen akadtak problémáink.

A Népi Alkotások Háza – mint minden váradi kulturális intézmény – a megyei pártbizottság kulturális osztályának az ellenőrzése alatt állott, melynek vezetője sokáig Ioan Chira volt. Őt, miután nyolcvan elején a budapesti román nagykövetség kultúrattaséja lett, Gheorghe Suciú váltotta fel.

Már Nagy Béla idejében új helyre költöztünk, üléseinket attól kezdve a Szakszervezetiek Művelődési Háza meglehetősen tágas stúdiótermében tartottuk, ahova legalább kétszáz ember befért. Tevékenységi tervünket a kultúrház igazgatójával is láttamoztatni kellett, mielőtt beadtuk volna a Népi Alkotások Házához. Legalábbis akkor, amikor én vezettem a kört, valamint a közösségi vezetésű években ez így volt.

E kettős ellenőrzés ellenére legtöbbször nem volt problémánk a tevékenységi terv benyújtásánál; persze igyekeztünk elfogadható címekre keresztelni egyébként támadhatónak gondolt programpontjainkat is. Néhány esetet kivéve munkatervünk tartalmának megválasztásában tehát elég nagy szabadságot élveztünk. Ennek egyik nem elhanyagolható alapja maga a gazdag tevékenység volt, mellyel a kulturális szervek mint szocialista megvalósítással, sőt mint a nemzetiségi kérdés megoldásának bizonyítékával dicsekedhettek.

A pártbizottság művelődési osztálya jobban szerette, ha újságíró a kör vezetője, úgy gondolván, hogy egy nekik közvetlenül alárendelt szerkesztőség tagjait jobban a kezükben tarthatják, mint mondjuk egy mérnököt vagy egy tanárt. Ez a számítás be is vált Nagy L. Róbert esetében.

– *Mikor, miért támadtak nézeteltérések a felügyelet és a vezetés (vagy a kör egésze) közt? Ezek hogyan oldódtak meg, ha megoldódtak?*

Tudomásom szerint mindenekelőtt nekem voltak problémáim a felügyeleti szervekkel, majd Nagy L. Róbert megválasztása után mindjárt az egész körnek.

Mint mondtam, 1976 ősze és 1978 nyara között voltam én a kör vezetője. Nem túlságosan örültek nekem, különösen miután az első köri összejövetelen vázoltam, hogy az eddigieken túl szerintem mennyi mindennel foglalkozhatnánk még. Eléggé megeresztettem a fantáziámat, és a lehetséges bővítési területek között sok minden szerepelt, például Köröstárkány község szociológiai és néprajzi tanulmányozása is. Ezek nem tervek voltak, hanem feldobott ötletek. Azt gondoltam, talán akad olyan valaki, akit személyesen érdekelne valamelyik közülük, és a kör – egy megfelelő intézmény helyett – esetleg keretet biztosíthatna megvalósításukra. Abban is reménykedtem, hogy az én ötleteim megmozgatják mások ötletgyártó ösztöneit, ami hasznosítható gondolatokat eredményezhet.

Nagy Béla mesélte később, hogy Mihai, aki mellette ült, mind mondogatta, hogy én nagyon nem leszek jó vezetőnek, és próbálta meggyőzni őt, hogy mégis vállalja el ezt a feladatot.

Rövidesen nehézségekbe ütköztünk a meghívottjaink útjának kifizetésénél. Elméletben erre kaphattunk volna támogatást a művelődési szervektől, de azt mondták, nincs rá pénz. Újságíró barátaimtól hallottam, hogy a kulturális osztály egyik ülésén Körösi István, a Népi Egyetem vezetője vehemensen tiltakozott, hogy ránk ilyen célból költsenek. Hogy az ő beavatkozására-e vagy sem, azt nem tudhatom, mindenesetre anyagi forrásaink elapadni látszottak. Ekkor az aktív köri tagok megszavazták azt az indítványomat, hogy havi tagdíjat fizetünk, és ebből fedezzük vendégeink utaztatását és szállását. Egy ideig be is gyűjtöttem a pénzt. Nagy rémület támadt, amikor ezt feletteseink megtudták, és felszólítottak, hogy azonnal hagyjam abba, mert ezt nem szabad. Úgy emlékszem, ettől kezdve egy darabig megint kevesebbet kellett költenünk a saját zsebünkből.

Bölöni Sándor barátunk (aki akkor még újságíró volt, csak később lett a színház irodalmi titkára) elmondta, hogy ő orosz nyelvű verseket szokott fordítani kortárs költőktől, és szívesen bemutatná őket a körben. Be is iktattuk a tevékenységünkbe, de amikor a tervet 1977 januárjában bemutattam a Szakszervezetek Művelődési Háza akkori igazgatójának, Constantin Mălinaşnak, az kijelentette, hogy márpedig *szovjet* verseket, amíg ő a kultúrház igazgatója, itt nem fogunk felolvasni. Én indoklást kértem, ő politikailag tájékozatlannak minősített engem, majd újra én következtem, és emlékeztettem Ceauşescu és Brezsnyev elvtársak azelőtt őszi baráti találkozására. Végül bele kellett nyugodnom, hogy a kultúrház igazgatójának szovjetellenessége miatt, amely a kultúra területére is kiterjedt, Bölöni Sándor nem fogja bemutatni nekünk műfordításait.

Rövidesen újabb forduló következett. Mălinaş akkor Tóth Sándor kolozsvári egyetemi tanár Gaál Gáborról tartandó előadását akarta kiiktatni a tevékenységi tervünkből. Azt kifogásolta, hogy mire fel tart előadást egy *filozófiatanár* egy folyóiratról és annak néhai főszerkesztőjéről? Hiába mondtam, hogy az illető tanár monográfiát írt erről a szerkesztőről, megint csak falba ütköztem. Sokáig vitatkoztunk, sőt veszekedtünk, de nem engedett.

Ekkor kihallgatást kértem Ioan Chirától, a művelődési osztály vezetőjétől, elmondtam az esetet, és kértem, hogy olyan bírálja el Mălinaş helyett a tevékenységi tervünket, akinek van hozzá kompetenciája. Abban egyeztünk meg, hogy ez a személy az ő helyettese, Benedek Anna lesz.

Az ügynek következményei is lettek. Először is azon a pénteken, amelyiken Tóth Sándor az előadását tartotta, véletlenül foglalt volt a művelődési ház minden erre alkalmas terme. Sikerült viszont megkapnunk az Alexandru Moghioroş líceum (ma Ady Endre középiskola) dísztermét.

Még ezt megelőzően (mindkét találkozó 1977 áprilisában volt) Gy. Szabó Béla volt a meghívottunk, aki a fametszésről szándékozott előadást tartani, bemutatva természetesen a metszeteiből is. Ehhez egy filmvetítőre, valamint egy magnóra volt szükségünk, mert a film hangja külön szalagon volt. Egy héttel az előadás előtt megkérdeztem Mălinaş, hogy a kultúrház a megfelelő időpontban kölcsönözni tudja-e a szükséges felszerelést, és tud-e szakembert biztosítani a kezeléséhez? A válasz igen volt. Mégis, amikor a művész megérkezett, kiderült, hogy a filmvetítő be van zárva, ember sincs, aki kezelni tudja, és a

magnó sem hozzáférhető. Gy. Szabó Béla kijelentette: ilyen körülmények között, nem tartja meg az előadását, inkább máris visszafordul Kolozsvárra.

Még volt egy kis idő az ülés kezdetéig, ezért (szó szerint) elszaladtam Török Miklósékhöz, hogy tőlük próbáljak telefonon illetékesre akadni, aki kiségit helyzetünkből. Többek között Benedek Anna lakására telefonáltam, aki sajnálta, de ő – hiába a Chira helyettese – ilyesmire nem adhat utasítást a kultúrház igazgatójának.

Sikerül meggyőznünk Gy. Szabó Bélát, hogy tartson film és magnó nélkül is előadást. Már egészen belemelegedett, amikor megjelent a kultúrház egy meghatározhatatlan státusú alkalmazottja, és közölte, hogy itt vannak a filmesek. Magnó továbbra sem került, de a filmet megnézhattuk a művész élő kommentárjával. Van erről az estéről egy felvétel is, amelyen ott ülök vendégünk mellett az asztalnál. Rossz hatással lehettek rám a nap eseményei, mert kissé eszelősnek nézek ki rajta.

Utólag mesélte el Benedek Anna nekem, hogy felhívta Mălinașt, aki megkérdezte tőle: Tulajdonképpen ki ez a Szabó, vagy hogy is hívják? Erre ő azt mondta: „Vigyázzunk, Mălinaș elvtárs, nehogy kiderüljön, hogy mi, kulturális intézmények vezetői, műveletlenek vagyunk.” Minden bizonnyal ennek hatására került elő a filmvetítő.

Emlékezetem szerint jó ideig nem voltak különösebb problémáink, de az 1978-as évad utolsó tevékenységi tervéről – számomra teljesen váratlanul és mondhatni, érthetetlenül – két találkozót is kihúztak. Csak az egyikre emlékszem: Hajós Lajos kolozsvári filozófus tartott volna előadást Kant eszmevilágáról. Elmentem a megyei pártbizottság kulturális osztályára, ahol Benedek Anna visszaadta a tervünket átírás céljából. A lehúzást Ioan Chirának tulajdonítható személyesen, akit csak egy vékony ajtó választott el attól a szobától, ahol beszélünk, és aki tökéletesen tudott magyarul. Rossz szokásom szerint indoklást kértem. Hát mi köze van egy *irodalmi körnek a filozófiához?* – volt egy adott pillanatban a válasz. Jó, hogy nem azt kérdezi, hogy mi köze van egy irodalmi körnek a kultúrához – jegyeztem meg. Még egy darabig vitatkoztam, és talán tovább is vitatkoztam volna, de Benedek Anna a hangját lehalkítva, és egy gesztust téve a bezárt ajtó felé, azt mondta: „Értse már meg, Tóth elvtárs.”

Megértettem – válaszoltam –, és sajnálom, hogy ennyi probléma volt az általam benyújtott utolsó tevékenységi tervvel.

A gondolat nem ott vetődött fel bennem először, de valóban abban a pillanatban dőlt el, hogy többé nem vállalom a kör vezetőjének a szerepét.

Egyébként jó lenne Benedek Annát is meginterjúvolni, hogyan látott ő bennünket abban az időben, és milyen tényezők voltak a háttérben, amiről mi akkor nem is tudhattunk. Igen érdekes és tanulságos kép rajzolódhatna így ki előttünk.

A kör legnagyobb és legfontosabb konfliktusa természetesen az úgynevezett „köri robbantás” volt, melyből egyértelműen győztesen kerültünk ki.

– *Hogyan emlékszel a Nagy Róbert leváltásához vezető „palotaforradalomra”?*

Itt egyáltalán nem a Nagy L. Róbert személye, vagy a kör éléről való leváltása volt a tét. Hanem a kör méltósága és az önkényes intézkedésekkel szemben a saját tevékenysége fölötti határozás joga.

Az történt ugyanis, hogy 1979 őszén Mihai Mihai, a Népi Alkotások Házának igazgatója behívta Robit, és meghagyta, hogy a Körössi P. József tervezett körét vegyék ki a programból, őt a vezetőségből távolítsák el, mert házasságra akar lépni egy magyar állampolgárral. Mint tudjuk, akkoriban a külföldre kötött házasság is disszidálásszámba ment, amiben annyi volt az igazság, hogy sok formai házasság kötöttett, mert sokan így próbáltak megszabadulni az akkori Romániától. Nagy L. Róbert engedelmesen (és meglehetősen bizonytalankodva) igyekezett végrehajtani az utasítást, miközben arra kérte Jóskát, aki akkor több ülés szervezését is vállalta, hogy azért – névtelenül – csinálja meg, amire eredetileg vállalkozott.

Képzeld, megvan az Icu naplója erről az egész periódusról. A nagyszüleimhez menekítette idejekorán, így megmenekült az ellenpontosokra való lecsapást követő elkobzásoktól. Ahogy ő akkor fogalmazott, én, amikor meghallottam, mi történt, „azonnal közéletivé váltam”, és

nagy tárgyalásokat folytattunk a kör több vezetőségi tagjával, hogy mi történjen. Álláspontom meglehetősen radikális volt. Mivel a házasságkötés nem ideológiai, hanem érzelmi ügy, ráadásul Kőrössi P. József éppen csak hogy elindította az erre irányuló hivatalos eljárást, és továbbra is teljes jogú román állampolgár, jogtalanul fosztják meg őt a körben betöltött funkciójától, és attól a lehetőségtől, hogy a verseit ott bemutassa. Mivel éppen azok a szervek akadályozzák és akadályozták a múltban is a tevékenységünket, akiknek hivatása lenne segíteni minket, mi ilyen körülmények között nem tehetünk mást, mint hogy kimondjuk önmegszüntetésünket, amíg ezt még emelt fővel tehetjük. Elhatározásunkról és a mögötte rejlő indokokról értesítsük az írószövetség magyar tagozatát és a legfontosabb erdélyi, valamint a bukaresti magyar lapok szerkesztőseit.

Gyakorlatilag mindenki mérsékeltebb álláspontot foglalt el. Természetesen magam sem akartam a kör megszűnését, de tapasztalatból tudtam, hogy az egész rendszer a legjobban a felhajtásoktól, a róla negatív képet rajzoló hírek terjedésétől fél, ezért ha azt akarjuk, hogy a helyzetünk megváltozzon, nagyon kategorikusaknak kell lennünk. Egyébként a megszűnést még mindig jobbnak tartottam, mint a meghajlást az olyan beavatkozások előtt, mint amilyen az akkori volt, mert ezzel, precedenst teremtve, a jövő megszorító intézkedéseivel szemben is kiszolgáltatottabbakká váltunk volna.

A Nagy L. Róbert ellenkezése miatt nehéz volt elérni, hogy végre egyáltalán legyen már egy Ady-köri ülés, és hogy ott megtárgyaljuk a kör helyzetét és aktuális problémáit. (Elvégre még mindig ő volt a köri elnök.) Amikor végre összeültünk, és a megvitátást sürgettem, azt mondta, hogy semmiről sem tárgyalunk, kizárólag az történik az ülésen, ami napirendként meg lett hirdetve. Végül Nagy Béla szólt rá, hogy hagyja ezt már abba, mert a dolgokat valóban meg kell beszélni. Így a Zudor Jancsi verseinek a tervezett megvitatása elmaradt, ehelyett előterjesztettem az előbbieken vázolt javaslatomat, példákkal illusztrálva, hogyan gördítettek akadályt tevékenységünk útjába az évek folyamán a bennünket támogatni hivatott szervek. A nevüket nem említve, utaltam az állambiztonsági szervek 1975-ös akciójára is.

Nagy vita támadt, amelynek során Robi néhányszor lemondott, majd mindannyiszor visszavonta a lemondását. Végül megszavaztuk a leváltását, és úgy határoztunk, hogy egy küldöttséget menesztünk Chira Ioanhoz, a művelődési osztály főnökéhez, tisztázandó, mi is a baj a körrel. Másnap felhívtam, és megbeszéltünk egy közeli időpontot. Négyünket jelölt ki a jelenlevő társaság: Varga Gábort, Molnár Jánost, Gittai Istvánt és engem.

A megbeszélésen döntés nem történt, a választ későbbre várhattuk. Két hét múlva került sor egy újabb találkozóra, amelyen minden érintett jelen volt: a kör aktív tagjai, Chira, Benedek Anna, Mihai, Székely Erzsébet, valamint a Szakszervezetek Művelődési Házának új igazgatója, Gheorghe Tonea. Az addig eltelt időben Chira több mindennel próbálkozott, főleg a Fáklya szerkesztőségének berkeiben: visszaállítani Nagy L. Róbertet a vezetői posztra, vagy meggyőzni valamely más szerkesztőt, hogy vállalja el a vezetést. Sikertelenül, és lényegében kissé nevetséges kapkodással.

A találkozón kiderült, hogy senkinek semmi baja a körrel, nem is mondta senki, hogy Kőrössi P. József ne legyen a kör vezetőségi tagja, és még csak ne is szerepeljen az ülésein, megígérték, hogy ezentúl jobban támogatni fogják anyagilag is a tevékenységünket, elfogadták azt az általam szorgalmazott javaslatot is, hogy ne egyetlen ember, hanem egy több tagú vezetőség közösen vezesse a kört³, ami által közösségibb jellege lett az irányításnak, és ami megfosztotta őket attól a lehetőségtől, hogy egyetlen ember megszorításával mindnyájunkat sarokba tudjanak szorítani.

Tőke Csaba utólag elmondta, eleinte nevetségesnek tartotta az elképzeléseimet, gondolván: csak nem hiszem azt, hogy a párt kulturális szerveit térdre tudjuk kényszeríteni.

---

³ Molnár János később emlékeztetett rá, hogy a csoportos vezetési formát ő ajánlotta. Valóban így volt; egy egyetemi élményének tapasztalatát említette mintaként. Viszont álláspontját helyesnek találva, én szorgalmaztam azt a legerőteljesebben az említett találkozón. Valószínűleg ebből született az a benyomásom, mintha a gondolat is tőlem származott volna.

Az igazi elégtételt a tevékenységünk nagymértékű könnyebbedése jelentette, de nem elhanyagolható e tekintetben egy későbbi élményünk sem. Csaknem egy esztendő múlva, 1980 júniusában Szántó István – aki, ha jól emlékszem, Nagyvárad polgármestere volt, de a megyei pártbizottságban is töltött be valamilyen funkciót – hívatott többünket magához a már említett lapkezdeményezés ügyében. Minden mondatába legalább egyszer belefoglalva az *izé* és az *aztat* szavakat, közölte velünk, hogy a megyei pártbizottság tudomásul vette a hozzájuk elküldött beadványt, de a címlistából látják, hogy központi szervekhez is elküldtük, és természetesen azok fognak dönteni. Ennyi volt lényegében a közölnivalója, de az említett stílusban az Ady Endre Irodalmi Körre is kitért. Kifogásolta, hogy a vezetőségünkben egy református lelkész is található (ez persze Te voltál, Molnár János), megígérte (talán inkább megfenyegetett), hogy ezzel a kérdéssel még foglalkozni fognak, és erre megoldást kell találni. A lelkész a templommal törődjön, ne egyébbel. Egy pap politikailag nem elég megbízható ahhoz, hogy vezető pozíciót foglaljon el egy irodalmi körben. Én hangoztattam, hogy Molnár János nem csupán lelkész, hanem költő is, és mint ilyen van jelen a körön, ezért választottuk őt be annak vezetőségébe. Felhívtam a figyelmet arra, hogy hiszen maga a református püspök⁴ is a Nagy Nemzetgyűlés (így nevezték akkor a parlamentet, mint sokan emlékszünk) megválasztott tagja, pedig az igazán politikai jelentőségű pozíció. Ez utóbbira legyintett, hogy az más, és megkérdezte az ugyancsak jelen levő Benedek Annát, hogyan is történt, hogy Molnár a vezetőség tagjává lehetett. „Tudja, Szántó elvtárs – hangzott a válasz –, *mi akkor kényszerhelyzetben voltunk.*”

A helyzet pontos megértéséhez nem szabad elfelejteni, hogy a „kommunista” román hatalom úgy igyekezett a magyar kultúrát megfojtani, hogy közben az ellenkező látszatot is szerette volna fenntartani. Ez utóbbi törekvésük volt az alapja a sikerünknek: nem vállalták egy országos botrány kirobbanását, mely esetleg nemzetközi hírre is szert tehetett volna. *Ennél* kisebb tét volt számukra az Ady Endre Irodalmi Kör tevékenysége.

– *Ismereteid szerint milyen mértékben állt a kör a szekuritáté megfigyelése alatt, illetve, milyen módon befolyásolta a kör tevékenységét?*

A román állambiztonsági szervek, vagyis a *szeku*, ahogy általában nevezték Erdélyben, a miénknél sokkal ártatlanabb emberi összefüggéseket is szoros megfigyelés alatt tartott. Mint az előbbieken is utaltam rá, a román hatalomnak érdeke volt, hogy legyünk, de csupán statisztikai szempontból: kimutatásokba lehessen bennünket foglalni, mint a gazdag bihari-romániai kisebbségi élet és ugyanakkor annak szabadsága bizonyítékát. De lehetőleg úgy legyünk, hogy közben semmit se tegyünk. Mivel a szeku fő feladata a megelőzés volt, ezért időközönként, már csak a lélektani hatás kedvéért is, le-lecsaptak.

Az első közvetlenebb kapcsolatunk a szervekkel 1975-ben volt, amikor az évad utolsó köri ülése után, tehát valószínűleg valamikor június közepén, a Varga Gábor lakásán összegyűlt egész társaságot bevitték. Én mintegy öt perccel azelőtt jöttem el onnan, és nemcsak az aznapi élményt úsztam meg, hanem – a körhöz szorosabban tartozók közül talán csak Körössi P. József mondhatja ezt még el magáról – később sem hallgattak ki a Varga köré eszkábált ügyben. Őt pécézték ki ugyanis, azzal vádolva, hogy irredenta terveket szövögetett, hogy volt egy térképe, melyen meghúzták Magyarország Románia kárára módosítandó új határait, és valami irredenta képről is szó volt, amely a Székelyföldön készült volna. (A Török Miklós elleni vádokról akkor én nemigen tudtam.) Úgy látszott, akár per is lehet a dologból. Olyannyira, hogy szükségesnek láttam felajánlani: kérdezze meg az ügyvédjétől, segít-e valamit, ha per esetén tanúskodom mellette, mondván, hogy én neki a jó barátja vagyok, és semmit sem tudok mindarról, amivel őt vádolják. Márpedig ha a vád igaz lenne, nekem mint jó barátoknak már régen tudnom kellene mindenről. Lehet, hogy visszanezve javaslatom naivnak tűnik, vagy akár akkor is annak tűnhetett, de jobbat nem tudtam kitalálni.

---

⁴ A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Papp László nevű püspökéről van szó, aki mindenben készségesen kiszolgált a Ceaușescu rezsimet.

Végül az ügyet abbahagyták, de megesett, hogy egy-egy emberrel elbeszélgettek, és nekem az volt ezzel kapcsolatban az álláspontom, hogy az ilyen eseteket nem szabad titkolni, hanem azonnal el kell mesélni, lehetőleg fünek-fának. Ha megtörik a beszélgetések tényének és a beszélgetés tartalmának a titkossága, felszabadítóan hat magára az érintettre, ugyanakkor veszít a szeku számára fontos megfélemlítő funkciójából. Az igazi megfélemlítés félig titokban történik, híre lehetőleg sugdosással terjed. Egészen más a hatás, ha valaki ugyanazt nyíltan és hangosan elmondja. Azt hiszem, az általam hangoztatott elv sok esetben egészen jól működött.

Külön ki kell térni a besúgással való gyanúsítgatásokra. Ez nem volt ismeretlen jelenség körünkben és köreinkben, és teljesen biztos, hogy alaptalan sem volt, hiszen kétségtelenül akadtak, akik jelentéseket írogattak rólunk. Azok között is, akik ott vendégeskedtek péntek esténként a lakásunkban (vagy a máséban). Nem volt azonban módunk *tudni*, hogy kik azok. Gyanakodhattunk, és megérzéseinkre, alkalomadtán ellenszenveinkre támaszkodva személyhez is köthettük gyanakvásunkat, de bizonyítékunk sohasem volt, és nem is igen lehetett. Az állambiztonsági szervek gyakorlatához hozzátartozott, hogy hamis híreket terjesztettek olyanokról, akik nem voltak besúgók, esetleg éppen olyanokról, akik nem álltak kötélnek az ő beszerzési kísérleteik alkalmával. Nagy volt az esélye tehát, hogy ártatlanokat gyanúsítunk. Minderről beszélgettünk is többször, és az én álláspontom az volt, hogy soha senkit ne gyanúsítsunk. A gyanúsítgatást eleve zárjuk ki az életünkből, mintha jelentgetők nem is lennének. Hiszen őket úgysem tudjuk az életünkből kizárni. Ehelyett vigyázzunk arra, mit beszélünk, hogy ne nyújtsunk semmi valós alapot valamiféle felelősségre vonásra.

Persze nem mindenki tartotta magát az én nézeteimhez. Ez személyes konfliktusokhoz is vezetett. Én ma sem tudnám megmondani, melyik esetben volt alapja a gyanúsításnak, és melyikben nem. Márpedig ha nem tudunk valamiről érdemben szólni, akkor jobb, ha hallgatunk.

Nem tagadom, hogy voltak olyanok, akikkel szemben fokozottabban óvatos voltam, de ennek nagyobb jelentősége csak az Ellenpontok felgöngyölítése után lett, amikor már komolyabbra fordult a játék.

Az állambiztonsági szervekkel kapcsolatos első személyes élményeim először a megfigyelésekre vonatkoznak.

A szüleimmel és az első házasságomból származó Csaba fiammal töltöttünk két hetet Szinaján 1977 nyarán. Egy éve voltam akkor a kör vezetője. Magánháznál szálltunk meg, egy úgynevezett ONT-szobában⁵. A másik szobában egy fiatal szilágysági házaspár lakott, amelyik velünk egy időben érkezett. Ők is magyarok voltak. Hozzánk csapódtak, és állandóan velünk voltak, noha mi nem sokat csatangoltunk. Apám ugyanis súlyosan asztmás volt, és állandó fulladása igen korlátozta mozgáslehetőségeinket.

A férfi időközönként elment egyedül valahová. Egy ilyen alkalommal a felesége elmondta, hogy ők eredetileg ugyan ide akartak jönni, de az utazási irodánál nem kaptak szobát, végül úgy döntöttek, hogy a tengerparton nyaralnak. Már egészen beleélték magukat, amikor hívták a férjét, hogy került Szinaján hely. Neki már nem is volt kedve idejönni, de muszáj volt. A férje ugyanis bedolgozik az állambiztonsági szerveknek, és valamilyen feladatot kapott itt. Ezért hozta a nagy magnóját (olyan hordozható csodamagnót én addig nem láttam), esténként azzal dolgozik. Ő nincs tisztában azzal, hogy ez miben áll, de most is a szeku itteni központjába ment jelentést tenni. Hiába próbálja rábeszélni, hogy szakítsa meg ezt a kapcsolatot, nem hallgat rá.

Tekintve, hogy rajtunk kívül senki mással nem érintkeztek, egész nap együtt voltunk, továbbá a szobánkban a cserépkályha mögött egy furcsa szerkentyűt láttam kilógni a falból, nem kellett sokáig töprengenem, mi lehetett a szekuritáé által kiszabott feladat.

Közvetlen kapcsolatba szekusokkal először a „köri robbantás” után kerültem. Tulajdonképpen azt mondhatom, hogy győztünk ugyan a kulturális szervek

---

⁵ ONT = Oficiul Național de Turism. Magyarul: Nemzeti Turisztikai Iroda..

önkényeskedésével szemben, de ezzel magunkra vontuk az állambiztonsági szervek még fokozottabb érdeklődését. De hiszen nem voltunk olyan naivak, hogy ezzel ne számoltunk volna. Különösen az első félévben szinte egyik esemény követte a másikat, melyek a lakásunk körül koncentráltak. Nem is lehet csodálkozni ezen, mert egyrészt fő szerepet játszottam abban, hogy engedniük kellett a követeléseinknek, másrészt minden péntek este nagy társaság gyűlt össze nálunk. A Nagy L. Róbert leváltása után ugyanis az üléseket követő magán-összejöveteleinket rendszeresen nálunk tartottuk. Különben hét közben is állandóan jöttek hozzánk ismerősök (ezek túlnyomó többsége Ady-körös volt); megesett, hogy egy-egy napon nyolc-tíz ember is „beugrott” rövidebb-hosszabb időre. Mi – mint emlékszel – az udvar mélyén laktunk egy kitűnő pincelakásban. A falakat ugyan átitatta a víz, mégis kitűnő volt, mert gyakorlatilag nem volt szomszédunk. Fölöttünk egy óvoda és az evangélikusok imaterme volt, ahol délutántól már senkit sem zavartunk, így akár hangoskodni is lehetett.

1980. január közepe táján volt a kulturális szervekkel az a tárgyalás, amely az Ady Endre Irodalmi Kör életében a kollektív vezetés korszakát nyitotta meg. Január végén két pasas kereste fel az udvarunkban azt az idősebb asszonyt, akire a házkönyv volt bízva, és érdeklődtek azokról, akik az udvar hátsó részében laknak. Vagyis rólunk. A látogatás április elején megismétlődött, ekkor az érdeklődés apróbb részletekre is kiterjedt. Boriska néni (így hívták a házkönyv gondozóját) mindezt elmondta nekünk, és aggódott értünk.

A tulajdonképpeni tűzkeresztségen, vagyis a velük való első személyes találkozón azon év februárjában estem át. András őrnagy betelefonált az iskolába, ahol tanítottam, és találkozni kívánt velem, azaz „meghívott” az állambiztonsági szervek székházába. Tulajdonképpen „barátságos légkörű” beszélgetés volt, és azon felül, hogy kérdezett bizonyos, a lakásunkban esett, két köri tag közötti személyes konfliktusról, főleg az Ara-Kovács Attila irományaival foglalkoztunk. Attilának régebbi politikai dolgozataira bukkantak a nővérénél, és az őrnagy arról faggatott, hogy nálunk nincsenek-e ilyen írások. (Tele voltunk velük. Ara-Kovács a nővérénél folytatott házkutatás után hazulról hozzánk menekítette őket. Szerencsére nálunk akkor nem tartottak házkutatást.) Közben Ion Sălăjan is bejött vagy egy negyedóra, aki Varga Gábor és Török Miklós ellen, majd később az Ellenpontok-ügyben vezette a nyomozást. Ő inkább hallgatott, majd mielőtt kiment, azt mondta, reméli, többet nem fogunk ott találkozni. (Nem jött be neki.)

Eljött a március. Az egyik pénteken, miközben gyülekeztünk a köri ülésre, a Szakszervezetek Művelődési Házának előcsarnokában egy férfitársaság vonta magára a figyelmünket – egyébként meglehetősen primitív alakok voltak – azzal, hogy feltűnően figyeltek bennünket. Az összejövetel után két-három kocsival megjelentek a házunk előtt is, és ott tanyáztak, míg mindenki el nem távozott. A szekusok minden vendégünket hazakísérték két vagy három héten keresztül, teljesen látványosan, minden rejtőzködés nélkül. Pontosabban az egyik például „elrejtőzött” a visszanező tekintetek elől egy villanyoszlop mögé, ahonnan nemcsak a kalapja, de a hasa is előkandikált. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy meg akarnak félemlíteni bennünket, de ez nemigen sikerült. Általában mindenki csak tréfálkozott a helyzeten. A felületes szemlélő talán észre sem vette a bennünk megbúvó feszültséget. Bár volt olyan, amikor ez meg is nyilvánult. Az egyik megfigyeléses estén néhány ember rövid időre eltávozott. (Talán italt mentek venni az összedobott pénzből.) Utánuk szóltam, hogy a bejárat kulcsát nehogy magukkal vigyék (ekkortól kezdtük zárni a bejáratot, addig mindig nyitva állt), mert ha a szeku elviszi őket, nem tudunk kimenni a lakásból. Balla Zsófia és Egyed Péter Kolozsvárról látogatóban jártak akkor Váradon. Amikor Péter meghallotta a megjegyzésemet, kissé elsápadt, és határozottan rossz néven vette.

Volt persze olyan is, akinek a körrel szembeni magatartására is kihatott a megfélemlítés. Egy ízben néhány ismerős fiatalot invitáltam a köri ülések gyakoribb látogatására. Nem megyek én – mondta az egyik –, nincs nekem szükségem arra, hogy utána a szekuval gyűljön meg a bajom.

Olyan akciói is voltak a szerveknek, amelyek hatását nem lehetett olyan könnyen lerázni. Néhány évre rá, hogy Tóth Ágnes először jelentkezett a körön tehetségéről tanúskodó verseivel,

hirtelen „eltűnt”, nem jelent meg többé körünkben. Gyanítottuk, hogy ezt nem örömmel tette, de – remélem, nem veszi Ági rossz néven, hogy én ezt most elmondom –, csak vagy két évvel később vallotta be nekem egy utcai beszélgetésben (a legfiatalabb olvasók kedvéért jegyzem meg: az utcán nemigen szerelnek fel lehallgató berendezéseket, mint a lakásokban teszik, és szét lehet nézni, van-e gyanús alak a közelben), hogy otthon „meglátogatták” őt, és arra akarták rábírní, írjon nekik jelentéseket a kör tevékenységéről és tagjairól. Inkább azt választotta, hogy nem jön el többet közénk. Két év után is remegés fogta el, ahogy ezt felidézte.

A jelenség racionálisan érthető, de lényegében nehezen átérezhető annak, akinek még nem volt kapcsolata a román állambiztonsági szervekkel. (A nyolcvanas évek végére nem sok ilyen ember maradhatott, különösen a magyar értelmiség soraiban.) Az igazi súlyát egy ilyen történet leírásának csak az érezheti, aki maga is megélte azt a megaláztatást, amiben ezek a szakemberek részesíthették „ügyfelüket”. Még ha sem szóval, sem tettel nem durváskodtak is – mint ahogy nagyon gyakran szokták volt –, már annak a közvetlen megélése is megalázó, hogy az ember nekik kiszolgáltatót.

Az 1980-as esztendő néhány más, ide tartozó eseményére nem térek most ki (mint ahogy az említettek is csak vázoltam inkább), mert túlságosan sok lenne már a jóból. De a következő év egyik fontosabb epizódját még elmesélem.

Darkó Istvánnak, a tragikus módon elhunyt színésznek jelent meg kötete 1981-ben (*A következő pillanatban*), amelyet a Fő utcai galériában mutatott be Egyed Péter. Darkó (érdekes, mindenki inkább csak a családnevén emlegette) megkért bennünket, hogy a bemutató után a mi Körös utcai lakásunkban gyűlhessenek össze az érdeklődők. Ez nem Ady-köri rendezvény volt, de lényegében ugyanazok az emberek jöttek el, mint a péntek esti találkozókra. Az est folyamán az egyik haverünk félrehívta Ilonát, a feleségemet, és arra kérte, vegyen rá engem, hogy ne szervezzünk ilyen összejöveteleket, mert az nem lesz jó. Ő most a munkahelyén lenne, ha bizonyos szervek emberei nem küldik őt ide. Amikor a végén másokkal együtt távozott tőlünk, (szerintem csak) megjátszotta a hullarészeget, akkori (és mostani) véleményem szerint azért, hogy ne lehessen tőle számon kérni, mit tapasztalt az este folyamán.⁶

Egyébként semmit sem tapasztalhatott. Persze mindent lehet „interpretálni”, de „államellenes beszélgetésekre” nem került sor, hiszen nem voltunk olyan ostobák, hogy nagy társaságban *szidjuk a rendszert* (ahogy mondani szokták volt) vagy Ceaușescut. Valójában államellenesnek számított maga a tény, hogy összejövünk. Hiszen mindinkább üldöztek minden magán-összejövetelt, különösen, ha magyarok voltak a résztvevői.

Nem hagytuk abba a kör szellemi és érzelmi háttérként működő összejöveteleinket. Ha jól belegondolunk, azt mondhatná valaki, hogy tulajdonképpen semmibe vettük a hatalom figyelmeztető jelzéseit, és úgy viselkedtünk, mint akik kihívják maguk ellen a sorsot. Tény, hogy tisztában voltunk az eshetőségekkel. A feleségem 1980. április 3-án ezt jegyezte a naplójába: *”Azt hiszem, bizton számíthatunk a meghurcolásokra, a házkutatásra és természetesen a további, de intenzívebb figyelésre.”*

Pedig mi nem politikai, hanem kulturális szervezet voltunk, célkitűzéseink is ilyen jelleggel bírtak. Arról nem tehattünk, hogy a művelődés az adott helyzetben fokozott politikai jelentőségre tett szert; ez mindenekelőtt abból származott, hogy a hivatalos politika meg akarta semmisíteni kultúránkat. Ennek sikere a beolvadásunkat, az eltűnésünket jelentette volna. Mi védekeztünk, és a védekezés ellenlépései kihívásnak számítottak. A csendes, passzív védekezés kudarcáról viszont romániai létünk során már bőséges közös tapasztalatokat gyűjthettünk.

Lépéseinkben eszköztárként – amíg kifejezetten nem *akartak* ügyet csinálni – logikus érvek álltak a rendelkezésünkre. Hiszen minden alkalommal – bármilyen nevetségesnek

---

⁶ Moldovan Gheorghe románatanárról van szó (már hosszú évek óta halott), aki tökéletesen beszélt nyelvünket, és Babits Mihály verseit fordította román folyóiratokba.

tartotta ezt mindenki, kezdve tőlünk, köri tagoktól és magánzó állampolgároktól az államhatalom képviselőiig – akár a gyakorlatban érvénytelen alkotmányra is lehetett hivatkozni. Erre a hivatkozásra lehetett legyinteni, de félresöpörni csak az erőszak segítségével lehetett. Ilyen értelemben – ez kétségtelen – egy kicsit provokáltuk is az erőszakot. Pontosabban: tapogattuk a határokat, meddig lehet az erőszak visszacsapása nélkül elmenni. Ez számomra köri tevékenységem utolsó korszakában (felszólalásaimban is megnyilvánuló) tudatos program volt.

– *Melyek azok a műsorok, együttlétek, amelyekre szívesen emlékszel? Melyek azok, amelyeket inkább elfejtenél?*

Nagyon sok köri ülésre emlékszem szívesen, talán a legtöbbre. Általában mindnek megvolt a maga kihívása, öröme és értelme. A legszívesebben mégis azokra a találkozókra emlékszem, ahol jó közösségi szellem jegyében faggattuk meg közérdekű kérdésekben – gyakran számukra nem kellemesen – a meghívottjainkat. (Nagyvárad főépítésze, Orbán Károly például, valamikor a nyolcvanas évek legelején Znorovszky Attilának így nyilatkozott egy, a *Művelődés* című folyóiratban megjelent interjúban: Az ellenségeimnek kívánom, hogy hívják meg őket az Ady Endre Irodalmi Körre.)

Szívesen emlékszem azokra az összejövetelekre, ahol a kimondás határait próbálgathattam. Ebben nyilván felbátorított a „köri robbantás” alkalmával tanúsított kiállításunk eredményessége, azt bizonyítván, hogy többet lehet, mint amennyit merünk. Ez a próbálgatás nem volt azonban öncélú, mert abból a felismerésből fakadt, hogy az erdélyi magyar kultúra és egyáltalán az ottani magyar etnikum elleni végső roham megindításának pillanatait éljük. Mind több jele mutatkozott annak, hogy a rendszer egyre türelmetlenebb lesz, mivel a homogén nemzetállamot még mindig nem sikerült megvalósítania. Mindnyájan tudtuk, hogy kilátástalan helyzetben vagyunk, hiszen nincs semmilyen hatalom a birtokunkban. Egyetlen eszközünk maradt: a szó, és egyetlen támaszunk: a belső tartásunk. A kimondás, a megfogalmazás – ha megfogon – a történelem tanúsága szerint igen nagy változásokat is előkészíthet, amelyekhez viszonyítva a mi megmaradási esélyeinknek a foltozgatása igazán semmisség. A kimondás persze kockázattal járhat, de kockáztatás nélkül nyerni sem lehet semmit.

A kimondás igénye akkor szerintem már a levegőben volt. Ezt tanúsítják az iskolaügyekben, a kihelyezések kapcsán, a Lăncrănján-könyv megjelenésekor ebben az időszakban írott petíciók, tiltakozások, és persze nem utolsósorban maga az Ellenpontok is.

Helyzetünk kevésbé kendőzött megközelítésére olyan vendégeink előadásai szolgáltattak alkalmat, akik problémákkal tűzdelt területek kérdéseiről szóltak. Ilyen volt Kovács József történésznek, a román Államtanács akkori alelnökének előadása a váradi várról, amely a román történelemhamisítás jelenségeire való rákérdezésre adott alkalmat, vagy Balogh Edgáré, aki rendszerint minden téma kapcsán elmondta általánosan ismert nézeteit a kisebbségi élet számos vonatkozásáról. Azt hiszem, ez az utóbbi köri ülés maradt számomra a legemlékezetesebb, mindenekelőtt éppen hatékonyan megnyilvánuló közösségi szelleménél fogva. Minden bizonnyal még nagyobb élmény lehetett volna mindnyájunk számára, ha előadónk – minden szorgalmazásunk ellenére – nem zárkózik el mereven az általa felvetett kérdések lényegi elemzésétől.

A körön való ilyen értelmű szerepléseimmel kapcsolatban el kell mondanom, hogy visszahallottam egyesek hátam mögötti megjegyzését: nem furcsa, hogy ez a Tóth mennyit pofázik, és még sincs semmi baja? Erre csak azt mondhatom, amit már megírtam valahol: nyugodjon meg mindenki, ezt is leverték rajtam a szekun az Ellenpontok-ügy kapcsán.

Mivel kérdésedben nem csupán köri ülésekre, hanem *együttlétekre* is utalsz, mindenképpen itt kell megemlítenem a péntek esti hivatalos gyűlések utáni összejöveteleket, melyeket néha vendéglőben, legtöbbször azonban valakinek a lakásán tartottunk. Ide a kör magjának nevezhető (eléggé népes) társaság járt, amelyhez bármikor bárki csatlakozhatott.

Eleinte – főleg az állambiztonsági szervek 1975-ös akciójáig – a Varga Gábor lakásán, később a Török Miklósék otthonában, majd a „köri robbantás” után minálunk jött össze a társaság, egészen az Ellenpontok-ügy kirobbanásáig.

Véleményem szerint – a végül is jó személyi összetételen túl – ezek a találkozók képezték az alapját, a legfontosabb feltételét a kör jó működésének. Ez volt az igazi terepe az emberi kapcsolatok alakulásának, barátságok jöttek létre, tisztázni lehetett a nézetkülönbségeket, de volt, aki emberi ellenszenvet is kiélte itt. Ilyenkor beszélünk meg ügyes-bajos dolgainkat, beleértve a kör tevékenység aprómunkáját is. Itt alakultunk *egy* társasággá, nem az ülésteremben. Ott már csak az eredmények voltak láthatók.

Ezekre az összejövetelekre a legtöbbször a vendégeink is eljöttek, és megesett, hogy a legfontosabb vagy legjobb hangulatú beszélgetések ilyenkor bontakoztak ki.

Ami a negatív élményeket illeti: szívesen elfelejtenék egy-egy pillanatot, amikor a körön a személyes gőg, a saját értékelés és akarat másra erőszakolásának törekvése jelentkezett. Szerencsére ez ritka volt.

A legkevésbé szívesen a magam baklövéseire emlékszem, de csak nem képzeled, hogy az emlékezetedbe idézem őket?

– Milyen hatással volt a kör tevékenységére az Ellenpontok lebukása?

Nyolcvankettő november hetediké, a házkutatások napja után (egy időben volt Ara-Kovács Attilánál, Kertészéknél és nálunk) majdnem egy félévig állt a kör. Mi „kiűtöttük” magunkat belőle, mert jelenlétünk a továbbiakban kompromittálta volna mind a résztvevőket, mind magát a kört. Minden kezdeményezés másokra hárult tehát.

A következő nyáron Varga Gábor beszervezte Méder Zsoltot, aki akkor végezte el az egyetemet, hogy legyen a kör vezetője az 1983-84-es évadban. Zsolt nem ismerte az addigi tevékenységünket, módszereinket, ezért Gábor többször elhozta hozzánk, hogy „továbbképzésben” részesítsük. De a kör üléseit a következő évben sem nagyon látogattuk, így az én krónikám itt véget ér.

– A lebukást követő kihallgatásokon terítékre került-e az Ady-kör, illetve az ott tevékenykedő emberek?

Először én hoztam fel a kört, utalva a vele kapcsolatos régebbi szekuügyekre és a kulturális hatóságokkal esett nehézségekre, úgy értelmezném, hogy most is egy alaptalan akció áldozatai vagyunk (máskülönben miért vittek volna el gyakorlatilag minden Ady-köri dokumentumot?), és az Ellenpontokra való hivatkozásuk biztosan csak ürügy.

Később, amikor hozzáfogtak az igazi vallatáshoz, akkor már ők kezdeményezték a témát, de ez inkább csak töltelék, majdhogynem pihenés volt a fő téma szüneteiben. Nem sok emberről kérdeztek, tulajdonképpen alig emlékszem rá, mert csak közhelyeket mondtam mindenkiről. Két sértődés is származott abból, hogy kijövelelem után beszámoltam az általam bent mondottakról. Az egyik Takács Ferenc volt, aki zokon vette, hogy én azt állítottam a szekusoknak: nekem nincs egyetlen barátom sem, csak többé-kevésbé jó ismerőseim. A másik Te voltál, Jancsi, mert a szekusok kérdésére, hogy szerintem miért nem közlik a verseidet, azt mondtam, hogy esztétikai okokból. De hát mi mást mondhattam volna nekik abban a helyzetben? Ha valakit a barátomnak mondok, talán kárát látja. A verseiddel kapcsolatban pedig nem válaszolhattam azt, hogy politikai tartalmuk miatt nem közlik őket. Bár ők nagyon jól tudták, hogy ez így van, mégis – ha én mondom – felért volna egy följelentéssel.

– Magyarországra távozásod után, voltak-e híreid a körről? Ha igen, miről szóltak?

Szórványos és bizonytalan értesüléseink voltak, ezért erről nincs is mit mondanom. Csak a legközelebbi családtagokkal leveleztünk, kizárólag semleges témákról, hiszen esetünkben még fokozottabban kellett működjön a cenzúra. Másokkal azért nem tartottunk kapcsolatot, hogy ne kompromittáljuk őket.

– *Alkotó értelmiségiként, milyen hatással volt rád (ha volt), illetve írásaidra a körben kialakult kritikai vitaszellem? (Ha egyetértesz azzal, hogy létezett ez a „szellem”. Ha szerinted más léggör volt jellemzőbb, fejtsd ki!)*

A körben nagyon jó és szerintem *rá jellemző* vitaszellem volt, ami a legnagyobb mértékben megfelelt az én lelki alkotomnak. Biztosan ezért (is) éreztem jól magam benne. Nekem nem kellett tehát *alakulnom* hozzá. Írni akkor nagyon keveset írtam (ez tulajdonképpen azóta sem változott), de az ottani élmények észrevétlenül biztosan benne vannak mindenben, amit csinálok vagy csinálni fogok. Ha másként nem, hiányként. Ma már valóban csak írás közben élhetem meg azt, amit akkor közvetlenül: annak a gyönyörűségét, hogy az ember egyenesen (bár nem könnyörtelenül) kimondja, amit gondol.

– *Hogyan értékeled a nagyváradi Ady-kör szerepét az erdélyi művelődési és közéletben?*

Első fokon természetesen a váradi és Várad környéki író emberek számára volt fontos a kör, mert a megmérettetés lehetőségét jelentette, és az elhangzott – legtöbbször kemény – bírálatok ellenére, vagy talán éppen általuk is, biztatást a további munkára.

Sok váradi szakértelmiségit hívtunk meg az évek folyamán, akik arról tartottak – néha tudományos szintű – ismeretterjesztő előadást, ami szakmai területükről a szívükhöz közel állt. Ilyen értelemben a kör egy népi egyetem funkcióiból is vállalt magára. Ezt kiegészítette a színészekkel, zenészekkel, képzőművészekkel való kapcsolat. Mindebből mindnyájan nyertünk: a közönség ismereteket, művészi élményeket, a vendégeink – feltehetőleg – visszacsatolást és megerősítést.

Tevékenységünk legjelentősebb vonulatának mindig azt tartottam, hogy az erdélyi, illetve romániai magyar tudósaink, művészeink többsége megfordult nálunk. Tulajdonképpen az ő előadásaik és az azt követő beszélgetések révén kapcsolódtunk igazán az erdélyi magyar művelődés egészéhez.

Az, aki a körünkbe járt, képet alkothatott egész nemzetiségi kultúránkról, és gazdagon részesült is belőle. A viták – kivéve, amikor laposak voltak – szellemi frissességet, az ismeret és az önismeret igényét árasztották. A tartás és a megmaradását.

Mindez a mienk volt: magyarként élhettük meg létünket egy olyan ország alattvalóiként, mely kétségbe vonta a magunkat megtartó jövőhöz való jogunkat. Egy olyan gyökérszintű anyanyelvi kultúrának voltunk cselekvő részesei, amely nélkül a fák sem nőhetnek emeletnyi magasságokba. Bizony harc volt ez, egy olyan időben, amikor – gazdasági és politikai lehetőségek hiányában – csak a kultúra volt az egyedüli terület, ahol még megvethettük kipusztulásunk előtt a lábainkat.

– *Akarsz-e még hozzáfűzni valamit az eddigiekhez?*

Végezetül arra hívnám fel a figyelmet, hogy a körben végzett munka semmilyen anyagi vagy politikai előnnyel nem járt. Mint tudjuk: ellenkezőleg. Olyan lelki szükségletek képezték e tevékenységnek a személyiség belső jegyeihez kapcsolódó mozgatóit, amelyek – érzésem szerint – manapság mindinkább háttérbe szorulnak. Ezért a kört olyannak, amilyen volt, nem csupán amiatt nem lehetne feltámasztani, mert a politikai tér megváltozott, vagy mert azok, akik csinálták, elvándoroltak, vagy lassan kihalnak.

Ez persze korántsem jelenti azt, hogy helyébe nem jöhet más, a régi Ady-kör helyébe egy új, akár valami jobb és fontosabb, mint az elődje volt. De *ez* a jó és *ez* a fontos már nem egészen ugyanarra vonatkozik.